

ומכחיש את הגוף — משום קומניא דאומא [עייפוש הפת] שבו. שהקמח הנמצא בכותח מתעפש לאחר זמן. ואכילת פת מעופשת קשה לגוף.

תנו רבנן: ג' דברים מרביין את הזבל בגוף האדם, וכופפין את הקומה, מתישים את כח הגוף, ונוטלין חלק אחד מחמש מאות ממאור עיניו של אדם.

ואלו הן: פת קיבר [העשויה מקמח שאינו מנופה מהסובין], ושכר חדש, וירק חי. כגון כרישין ובצלים וחזרין. וכשאוכל מהם הרבה בקביעות, הם מזיקים לגוף.

תנו רבנן: שלשה דברים ממעטין את הזבל שבגוף, וזוקפין את הקומה, ומאירין את העינים.

ואלו הן: פת נקיה, בשר שמן, ויין ישן.

פת נקיה — פת דסמידא [העשויה סולת].

מב-ב

בשר שמן — הוא בשר צפירתא דלא אפתה [של עז שעדיין לא ילדה].

יין ישן — הוא יין עתיק עתיקי. יין העומד שלש שנים.

כל מיילי דמעלי [שמועילים] לריפוי האי חולי, קשה הוא להאי חולי אחר. וכל מה

כל מיני חמץ הללו, בין שהם חמץ נוקשה ובין שהם תערובת חמץ — הרי אלו באזהרה שלא לאוכלם.

אבל אין בהן באכילתם משום עונש כרת. כי רק על חמץ בעין נאמר עונש כרת, ולא על תערובת חמץ או חמץ נוקשה.

גמרא:

תנו רבנן: שלשה דברים נאמרים בכותח הבבלי:

א. מטמטם [סותם] את הלב, מאבד את חכמתו של האדם.

ב. ומסמא את העינים.

ג. ומכחיש את הגוף.

ומבאר הגמרא את דברי הברייתא:

מטמטם את הלב — משום נסיובי דחלבא שיש בו.

ומסמא את העינים — משום מילחא [מלח סדומית] שבו. כי אם נוגעים בו, ואחר כך חוזרים ונוגעים בעין, הרי היא מתעוורת.

כדי שלא יבואו לאוכלם.

ויעוין ברא"ש שכתב דתליא בשני הטעמים שהובאו שם, במה שדוקא בחמץ חששו לזה. שאם הוא משום דכל השנה אין בדלים ממנו, שייכא האי טעמא אף בנוקשה ובתערובת. אכל אם הוא משום שמצינו שבלא ביטול החמירה התורה בו ב"בל יראה", אין זה שייך בנוקשה ותערובת. שהרי אין בהם "בל יראה". וזהו שלא

כדברי התוספות שם, שכתבו דלשני הטעמים אסור להשהותם בפסח.

עוד כתב הר"ן, דאפילו למאי דקיימא לן להלכתא כחכמים [מג א], דאין עוברים על אכילת נוקשה ותערובת בלא כלום, ואין איסורם אלא מדרבנן, מכל מקום אסור להשהותן מדרבנן.

וכן מוכח, מדקתני "שיאור ישרף והאוכלו

אמר רב נחמן: בתחלה, כשבית המקדש היה קיים, היו מביאין יין נסכים למזבח מהיין שביהודה, לפי שיין משובח היה. ולא היה יינם של יהודה מחמיין, עד שהיו נותנין לתוכן שעורין.

והחומץ שהיה נעשה מיין שהחמיץ על ידי שעורין, היו קורין אותו "חומץ" פתם.

ועכשיו, אין ביין יהודה מעלה זו, אלא הוא מחמיץ מעצמו.

שבזמן הזה אין יין של אדומיים מחמיין מחמת טיבו, עד שנותנין לתוכן שעורין.

ולכן כיום, יין שהחמיץ על ידי שעורים אין קורין אותו "חומץ" פתם, אלא קורין אותו חומץ האדומי. לפי שעתה אין סגולה זו קיימת, אלא ביין אדומי.

והגורם לעליית טיב יינה של אדום במקביל לירידת טיב יינה של יהודה, הוא כדי לקיים את מה שנאמר: "עץ אשר אמרה צור על ירושלים, האח נשברה דלתות העמים נסכה אלי, אמלאה חרבה".

שאמרה צור: אני אתמלא מחורבנה של ירושלים!

דקשה להאי חולי, מעלי להאי חולי אחר. שדבר המרפא את חולי העינים קשה לחולי הלב, וכדומה. בר [חורץ] מזנגבילא רטיבא, ופילפלי אריכתא, ופת נקיה, ובשר שמן, ויין ישן. דכל אלו מעלי [מועילים] לרפואת כולי גופיה.

שנינו במתניתין: שכר המדי.

ומפרשינן: שכר סתם היה עשוי בימיהם מתמרים. ואילו "שכר המדי" הוא שכר דרמו ביה שערי [שהטילו בו שעורים בתהליך עשיית השיכר כדי ליתן בו טעם], ולכן הוא חמץ בתערובת.

והוא נקרא שיכר ה"מדי", כי במדי היו עושים כך את השכר.

שנינו במתניתין: וחומץ האדומי.

ומפרשינן: היינו חומץ שנעשה מיין דשדו ביה שערי, הוטלו בו שעורים כדי לעשותו לחומץ, והחמיצוהו.

והוא נקרא חומץ האדומי היות שהיין הבא מארץ אדום הוא משובח, ואין הוא בא לידי חימוץ אלא על ידי שעורים.

והוא אסור בפסח מחמת טעם השעורים המחומצות שבו, כדין תערובת חמץ.

לשורפו.

ויעוין בדגול מרבכה שם, שכתב בדעת המגן אברהם, דסבירא ליה, דכדי שלא לעבור ב"כל יראה" הותרה דוקא שריפה ביום טוב, ולא אפיה. דלא אמרינן "מתוך שהותרה לצורך הותרה שלא לצורך", אלא בהבערה והוצאה בלבד.

והריטב"א כתב לחלק בזה, בין נוקשה

פטור". ושיאור היינו נוקשה. אלמא, אף למאן דאמר דאין איסורו מן התורה, נמי יש לבערו.

ויעוין במגן אברהם סימן תמב סק"א, שכתב ליישב שיטת תוספות מראה זו, דיש להעמיד את דברי הבריייתא ביום טוב. ושיאור היינו שלא נגמר חימוצו. וכיון שמדרבנן מיהא אסור באכילה, אסור לאפותו. ואם יניחו כמות שהוא יחמיץ לגמרי ויאסר מן התורה. הלכך יש

ומקשינן: וכי סבר רבי יהודה דתמד לאו בר עשורי הוא? והא תנן: המתמד [השורה פסולת ענבים במים], ונתן מים בכלי במדה מסוימת, ולאחר שסיננם מהפסולת מוצא שיש בכלי מים כדי מדתו [כמדת המים שנתן בתחלה], הרי הוא פטור מן המעשר! שכיון שלא נוסף במים כלום, אף שיש בהם טעם ומראה יין, לא נתערב בהם אלא קיוהא דפירא בעלמא. וכיון שאין בהם כלום מגוף הענבים, לאו בני מעשר הם.⁽¹⁾

ורבי יהודה מחייב את התמד, אף שנשארה מדת המים שבו כמו שהיתה. שהולך רבי יהודה אחר הטעם והמראה.

וקשיא, איך קאמר רבי יהודה לעיל, דחמץ הבא מן התמד אין בו משום דמאי?

ומשנינן: לא פטר רבי יהודה חומץ זה כשהוא טבל ודאי. אלא הכי קאמר: כשלוקחו מעם הארץ, אינו צריך לעשרו. משום שלא נחשדו עמי הארץ על מעשר התמד. שלפי שאינו חשוב בעיניהם, סמכינן עליהם שודאי עישרוהו.

איבעית אימא: לעולם נחשדו אף על מעשר של דבר בלתי חשוב. ובאמת פטר רבי יהודה את התמד. אלא ששני מיני תמד הם.

הא דמחייב בו רבי יהודה, איירי בתמד העשוי מדרווקא [שמרי יין]! דתלינן ביה, דמסתמא נתערב מגוף השמרים בתוך מים. וכיון דממשות של ענבים היא, חייב לעשר.

מכאן, שאם מלאה זו [ירושלים], הרבה זו [צור]. ואם מלאה זו, הרבה זו! וצור היא מממלכת אדום.

רב נחמן בר יצחק אמר: מהכא ילפינן שעליית קרנה של אדום תלויה בירידת קרן יהודה: דכתיב "ולאם מלאם יאמין". כשעשו גובר, יעקב נחלש, וכן להיפך. ואין מלכות שניהם מתקיימת יחד.

תניא: אמר רבי יהודה: ביהודה, בראשונה [בזמן שבית המקדש קיים], כל הלוקח חומץ מעם הארץ, אינו צריך לעשר אותו.

על אף שפירות הלקוחים מעם הארץ, חייבים מדרבנן במעשר. והיא מגזירת "דמאי".

כי חומץ שנלקח מעם הארץ ביהודה, לא היה בו משום איסור דמאי, מפני שחזקה עליו, שאינו בא אלא מן התמד [מים שנשרו בהם זגים וחרצנים]. והתמד פטור ממעשר.

ולא היה נעשה החומץ מהיין גופו. לפי שבזמן המקדש, היה יין יהודה משובח, ולא היה מחמיץ.

ועכשיו, הלוקח חומץ מעם הארץ, צריך לעשר אותו, משום גזירת דמאי. מפני שחזקתו שאינו בא אלא מן היין! שעתה אין יין יהודה משובח כל כך, ובסופו הוא נעשה חומץ. וחומץ העשוי מיין חייב במעשר.

1. ובכבא בתרא צו א איתא, דאף במצא יותר מכדי מדתו פטור מן המעשר לחכמים. וכתבו שם תוספות בטעמא דמילתא, דבטלים השמרים במים. ואף שמורגשים הם בטעמם, אין זה טעם

לתערובת. ואף דבתרווייהו אין איסור אכילתם אלא מדרבנן, חמץ תערובת אינו מתבער אף מדרבנן. אבל נוקשה בעין, מדרבנן צריך ביעור.

יוסף שיש בשמו סמ"ך, הוא האומר שזיתום מורכב מדבר שיש בו סמ"ך, דהיינו "שעורים" [ששי"ן שמאלית מתחלפת עם סמ"ך].

וממשיך רב יוסף לבאר את אופן הכנת הזיתום: **תרו להם** [שורים את השעורים והכרום והמלח], **וקלו להו** [שורפים אותם], **וטחני להו**. ושתו להו **מדיבחה ועד עצרתא** [מפסח ועד שבועות].

והוא רפואה גם לשלשול וגם לעצירות. מאן **דקמיט** [עצור בנקבין], הזיתום **מרפי ליה** [משלשול]. **ומאן דרפי** [שיש לו שלשול], הזיתום **מקמיט ליה** [עוצרו].

ולחולה **ולאשה עוברת**, הזיתום הוא **סכנתא**. לפי שהוא משלשלם יותר מדאי.

שנינו במתניתין: **וזומן של צבעים וכו'**

ומפרשינן: **הכא תרגימו** [תרגומו של זה] **מיא דחיורא, דצבעי בהו לבא** [מי סובין, שמשתמשים בהם לצביעת עור אדום]. והסובין של התבואה מחמיצים בתוך המים. ואף שאינו ראוי למאכל אדם, הרי הוא אסור בפסח, כדין חמץ נוקשה.

שנינו במתניתין: **ועמילן של טבחים**.

ומפרשינן: היא **פת של תבואה שלא הביאה שלישי** [שלא הגיעה לשליש גידולה]. שהטבח **מניחה על פי הקדירה**, כדי שתהיה **שואבת לתוכה את הזוחמא של הבישול**.

ומה שלא נוסף על המים כלום, הוא משום שנבלע מעט מהם בשמרים. ובאותה מידה שנחסרו, כן נתערב בהם מהשמרים. ולכך נשארו באותה מדה.

והא דפוטר רבי יהודה, איירי בתמד העשוי **מדפורצני** [חרצני ענבים]! שהמים שנשרו בתוכם חרצנים, תוססין לבסוף והופכים לחומץ. והחרצנים עצמם אינם מתערבים במים, אלא נותנים בהם את טעמם ומראיתם בלבד. וכיון דאינם ממשות פרי, הרי הם פטורים ממעשר.

ובראשונה היתה חזקתו של היין, שהוא בא מתמד דפורצני הפטור מן המעשר. ולא היה בא מתמד של דרווקא. לפי שהתמד ההוא משובח כיון עצמו, ואף הוא אינו בא לידי חימוץ. **תוספות**.

שנינו במתניתין: **וזיתום המצרי וכו'**!

והוינן בה: **מאי "זיתום המצרי"?**

תנא רב יוסף: זה הוא משקה העשוי **מתלתא מידות של שערי** [שעורים], **ותלתא מידות של קורטמי** [כרכום], **ותלתא מידות של מלחא** [מלח].

רב פפא מפיק [מוציא] את השערי ממרכיבי הזיתום, **ומעייל** [ומכניס] במקומם **חיטי**.

וכדי שלא תטעה בשיטות אלו, יהיה **סימניך**, "פסינני" [כלי מסוים]. שכשם שיש בו שני אותיות סמ"ך יחד, כן הוא בנידון דידן. רב

אלא קיוהא בעלמא.

ורבינו דוד כתב, שחכמים פוטרים, משום שהשמרים אינם אוכלי ואינם נקבעים למעשר עד שלא יתנו טעמם במים וייעשו ליין. מיהו איירי

שהיין שממנו באו השמרים כבר מעושר. שאם לא כן, נתערב במים מהיין הבלוע בשמרים. וכן הוא ברמב"ן שם.

רב שימי מחזנאה אמר: "קולן" — זה הוא טיפולן של בנות עשירים, שמשיירות אותו לבנות עניים.⁽⁴⁾ שדרך בנות עשירים לעשות משחה מסולת, ולמורחה על בשרן, כדי להשיר ממנו את השיער [טיפול] הוא מלשון הטפלה והדבקה.

והא דקתני "קולן של סופרים" — "סופרים" היינו מלמדי תינוקות, שהם עניים. ואף שבנות עניים אינן עושות טיפול זה מסולת אלא מסיד, מכל מקום הן משתמשות בקולן של בנות עשירים, שמשיירות להם

וחמץ בעין הוא, אלא שהוא נוקשה. כלומר, חמץ שאינו ראוי לאכילת אדם. ודינו כדין תערובת חמץ. שהוא אסור משום "בל יראה", ויש לאו על אכילתו, ולא כרת.⁽²⁾

שנינו במתניתין: וקולן של סופרים וכו'!

ומפרשינן: הכא תרגומא, פרורא דאושכפי [דבק של רצענים], שבו הם מדבקים את העור שנקרע, או שמחברים בו שתי שכבות של עור זו על גבי זו. ונותנים לתוכו קמח של שיפון שהוא ממיני דגן, ובא לידי חימוץ. ואף זה הוא חמץ נוקשה.⁽³⁾

והשיגו הראב"ד: אין זה טעם. אלא שכבר נפסל מן הכלב. ועל כל זה, שהוא כמו שייחדו לשיבה, וטח פניו בטיט?

4. ואם תאמר, אם כן היינו "תכשיטי הנשים" דקאמר רבי אליעזר. דאף בהם מפרשינן לקמן שהם טיפולי נשים.

ויש לומר, דהכא מיירי בטיפולי פנים של מעלה. ורבי אליעזר מוסיף, דאף טיפולי נשים של מטה אסורים. ואף על פי שמאוסים טפ. תוספות.

ובעל המאור על פי דרכו [יעויין בעמוד א הערה 10], דטיפולן של בנות עשירים מעורב מסולת וטיפולים אחרים. והוא נוקשה בתערובת. אבל "קולן של סופרים". שהוא טיפול שמשיירות לבנות עניים, הן מוסיפות בו הרבה סולת. לפי שדמי שאר טיפולים יקרים. וחוזר להיות נוקשה בעין. ודוקא בזה אסר תנא קמא. והראב"ד גרס "טיפולן של בני עשירים שמשיירות אותם לבני עניים". שעל ידי שמשהים אותם כדי לשיירם, נעשים נוקשים מחמת הזמן שעובר עליהם. ולגירסתו, אינו ענין כלל ל"תכשיטי הנשים".

2. ויש לעיין, לרבי אליעזר דאמר בחלה [פרק א משנה ג], דתבואה שלא הביאה שליש אינה חייבת בחלה, לכאורה אף אין יוצאים בה למצה. דהא גמרינן לה "לחם" "לחם" מחלה, כדאיתא לעיל לח א. וכיון שאין יוצאים בה למצה, אף אין עוברים על חימוצה, כדקאמר רב פפא לעיל לה א [ואף דדחינן התם להך היקשא, אינו נדחה לגמרי. דדוקא היכא דאין החסרון במין, לא מקשינן. אבל מין שאין יוצאים בו, כאורז ודוחן, אף אין עוברים עליו. ויעוין שם בהערה, בשם הלחם משנה והבית הלוי].

ויש לומר, דההיקש אינו אלא לענין כרת, ולא ללאו.

3. ודוקא קודם שנעשתה מלאכתו הוא אסור. אבל לאחר שהדביקו בו וכבר נתייבש, שוב אין עוברים עליו. לפי שנפסל מאכילת כלב. מהר"ם חלאווה.

וכבר כתבו כן הרמב"ם והראב"ד בפרק ד הלכה יא. אלא שנחלקו בטעמם. שהרמב"ם כתב: בגדים שכבסו אותם בחלב חטה, וכן גיירות שדיבקו אותן בחמץ, וכל כיוצא בזה, מותר לקיימם. ואין בהם משום "לא ימצא", שאין צורת החמץ עומדת!

ממנו. (5)

והיונן בה: וכי תכשיטי הנשים סלקא דעתך דאסורין? והרי אינם אלא כחל ושרק שמצטבעות בו, ובשמים שתולות בצואריהן להריח. ושום חמץ אין בהם.

ומשנינן: אלא אימא, אף טיפולי הנשים אסורים. לפי שיש בהם סולת, והיא מחמיצה.

וכדאמר רב יהודה אמר רב: בנות ישראל מג-א שיש להן שערות למטה כאילו שהגיעו לפרקן, אך ולא הגיעו עדיין לשתים עשרה שנים, ומתביישות בכך —

בנות עניים טופלות מורחות אותן שערות בסיד, ועל ידי כך הן נושרות.

בנות העשירים טופלות אותן בסולת.

בנות מלכים טופלות אותן בשמן המור.

והיונן בה: מאי "שמן המור"?

רב הונא בר ירמיה אומר: הוא "פטבת". ולא התפרש מהו [רש"י].

רב ירמיה בר אבא אומר: הוא שמן העשוי מזית שלא הביא שלישי [שלא הגיע לשליש גידולו].

תניא: רבי יהודה אומר: "אנפיקנין" הוא שמן זית שלא הביא שלישי. ולמה סכין אותו? — מפני שמשיר את השיער, ומעך את הבשר.

שנינו במתניתין: זה הכלל, כל שהוא ממין דגן, הרי זה עובר בפסח.

ומקשינן: איני, והא תנא רבי חייא: כל מיני החמץ האמורים במשנתנו, ארבעה מהם הם מיני מדינה. ואלו הם: כותח הבבלי, שכר המדי, חומץ האדומי, וזיתום המצרי. שארבעתם עשויים לצורך כל בני המדינה, ולא לאומנים בלבד.

ושלשה מהם, הם מיני אומנות. ואלו הם: זומן של צבעים, עמילן של טבחים, וקולן של סופרים. ששלשתם עשויים לשימוש האומנים בלבד.

ואי אמרת דקולן של סופרים הוא טיפולן של בנות עשירים, הרי אינו ענין למין אומנות. ומאי שלשה מיני אומנות איכא?

ומהדריןן: ואלא מאי פירושו? אם תאמר כתרגומו, שהוא פרורא דאושכפי, הא נמי קשיא. אמאי קרי ליה להאי דבק הרצענים "קולן של סופרים"?

והלא "קולן של רצענין" מובעיא ליה למימר.

אמר רב אושעיא: לעולם, פירושו "פרורא דאושכפי".

ודקא קשיא לך, אמאי קרי ליה "קולן של סופרים", לא קשיא. משום דאף הסופרים נמי מדבקין בהו את ניירותיהן. שהיו עושים נייר מעשבים הדבוקים על ידי קולן זה שמשמשים בו הרצענים.

שנינו במתניתין: רבי אליעזר אומר: אף תכשיטי הנשים אסורים בפסח.

סופרים, דהיינו עניים? ליתני "טיפולן של בנות

5. ועדיין קשה, למה קתני במתניתין, "של